ЗАПИСИ В ЩОДЕННИКУ

Замість того, щоб давати людям пристойну зарплату, церква, дрібна і велика знать примушують їх працювати на себе безплатно, зубожують їх, а потім підтримують милостинею та запевняють себе, що давати милостиню – це свята, божа справа, і той, хто дає, може бути певним, що потрапить у рай. Для держави корисніше мати одну людину, яка забезпечує добрий заробіток іншим, ніж мільйони отаких милосердних.

* * *

Монархія в будь-якій формі є образливою для людства.

* * *

Людина, яка вважає, що в світі є хтось кращий за неї лише тому, що народився королем або вельможею,– така людина – собака, з душею собаки, а зрештою – брехун.

* * *

Коли сумніваєшся, кажи правду.

* * *

Якщо ви кажете правду, вам не треба все пам’ятати.

* * *

Галас ще ні про що не свідчить. Курка, яка знесла лише яйце, часто кудкудакає так, нібито знесла планету.

* * *

В Джайпурі я повторив деякі експерименти сера Джона Лабока і дістав такі ж результати. Потім я провів кілька власних дослідів. Вони показали, що мурахи надзвичайно тонко орієнтуються у вищих сферах духовного життя. Я спорудив чотири мініатюрних храми: магометанську мечеть, індійський храм, єврейську синагогу та християнський собор – і розмістив їх один поруч одного. Потім я означив п’ятнадцять мурах червоною фарбою і пустив їх на волю. Вони забігали туди й сюди, глянули побіжно на храми, але всередину не заповзали. Я випустив ще п’ятнадцять мурах, позначивши їх синьою фарбою. Вони поводились так само, як і червоні. Тоді я позолотив ще п’ятнадцять мурах і пустив їх на волю. Результат не змінився: всі сорок п’ять метушились, заклопотано бігали вперед і назад, побували біля кожного храму, але нікуди не заповзали. Це переконало мене в тому, що ці мурахи позбавлені релігійних забобонів – саме те, чого я бажав, тому що ні за яких інших умов мій наступний великий експеримент не був би цінним.

Потім я поклав біля дверей кожного храму маленький клаптик білого паперу. На папірець перед мечеттю я поклав грудочку замазки, папірець перед входом у храм змазав дьогтем, перед входом до синагоги капнув трохи скипидару, а на папірець перед собором поклав маленьку грудку цукру. Спочатку я випустив червоних мурах. Вони уважно оглянули і відмовились від замазки, дьогтю й скипидару, а на цукор накинулись пожадливо і, як мені здалося, зі щирою переконаністю. Далі я звільнив синіх; вони діяли точнісінько так, як червоні. Те ж саме зробили позолочені мурахи. Це відкидало всякі сумніви у тому, що мурахи, позбавлені жодних релігійних забобонів, завжди віддають перевагу християнській релігії над усякими іншими великими релігіями.

Проте для того, щоб упевнитись в цьому остаточно, я знову замкнув мурах і поклав замазку у собор, а цукор в мечеть. Тепер я випустив усіх мурах одразу, і вони юрбою кинулись до собору. Це втішило і дуже зворушило мене, і я пішов до сусідньої кімнати, щоб записати свої

спостереження. Але коли я повернувся, всі мурахи вже відступились від своїх переконань і перейшли до магометанського віросповідання. Мені стало ясно, що я поспішив з висновками, і, зрозуміло, я почував себе ображеним і приниженим. Вже менш упевнено я продовжував свої досліди. Я клав цукор в один храм, потім в інший, доки не перебрав усі. Результат був однаковий: в який би храм я не поклав цукор, мурахи негайно переходили до відповідної віри. Все це переконало мене в тому, що в питаннях релігії мураха – повна протилежність людині: людина прагне лише до одного – знайти єдину, істинну церкву, тоді як мураха шукає таку, в якій був би цукор.

* * *

Характерна риса американців – брутальність. Ми – неввічлива нація. В цьому відношенні ми стоїмо набагато вище – чи нижче, чи осторонь – від інших націй, як первісних, так і цивілізованих.

Нас називають винахідливою нацією, але інші нації теж винаходять. Нас називають хвалькуватою нацією, але інші нації теж вихваляються. Ще нас називають енергійною нацією, але є й інші енергійні нації. Тільки у відношенні неввічливості, невихованості, брутальності ми поза конкуренцією, доки ще нема відомостей з пекла.

* * *

Зморшки повинні бути лише слідами колишніх посмішок.

* * *

"Ми обстоюємо своє право поводитись з нашими службовцями так, як ми вважаємо доцільним",– сказав англійський залізничний магнат.

В Йоганнесбургу власник великої шахти сказав: "Ми не називаємо наших негрів рабами, але вони є рабами і повинні, вважаємо ми, залишатись у такому стані".

* * *

Церква тут,54 як і скрізь, держиться тільки тим, що вона – ворог прогресу і перешкоджає йому, але як тільки прогрес перемагає, вона залічує це до своїх заслуг.

Все, що церква проклинає,– живе; все, чому вона чинить опір,– розквітає. Наприклад: боротьба проти рабства, вчення про еволюцію.

* * *

Сатана (до новоприбулого, роздратовано): "Лихо з вами, чікагцями; ви думаєте, що ви найкращі люди в пеклі, тоді як вас просто найбільше".

* * *

Якби Христос тепер був тут, він став би ким завгодно, тільки не християнином.

* * *

Мені прислали подивитись біблію, якій вже 250 років (це колишня власність шведської королеви Крістіни). Вона велика і нецікава, як порожня скриня. Три дні була вона у нас у кімнаті, і ми стомились від почуття відповідальності. Для людей, які цінують такі антикварні речі, вона, мабуть, багато коштує.

* * *

Завдяки милості господній, ми в Америці маємо такі три невимовно дорогоцінних дари: свободу слова, свободу совісті і можливість ніколи не користуватися ними.

* * *

Один з доказів безсмертя душі полягає в тому, що в нього вірить незліченна кількість людей. Вони вірили також, що земля плоска.

* * *

Взагалі краще заслуговувати на повагу і не користуватися нею, ніж користуватися нею і не заслуговувати на це.

* * *

Коли ви з почуттям задоволення закінчили свою статтю, тут тільки і треба починати її писати. На цей час ви починаєте ясно і логічно розуміти, що ж, власне кажучи, бажаєте сказати в ній.

* * *

Живімо так, щоб нашу смерть оплакував навіть трунар.

* * *

Ніхто, крім мертвих, не користується свободою слова.

Нікому, крім мертвих, не дозволяється казати правду.

В Америці, як і всюди, свобода слова – тільки для мертвих.

1892–98